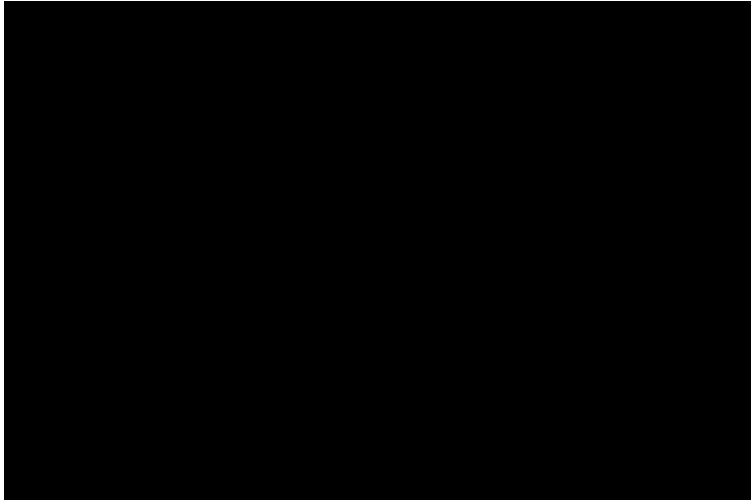

מגדלי התאומים והמרחב המוסרי

רון שמיר

המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

צילום: מאיר ויגודר

*

ארצות הברית יצאה למלחמה. הידיעה שאי שם יש אשם באסון היא שמתנה את התגובה האמריקאית. אלא שהידיעה הזו מערפלת את הראייה ומזמינה תגובה עיוורת. הידיעה שיש אשם ברור קובעת למעשה את טיבה של המשקפת המוסרית ומתנה את טיבן של טכנולוגיות ההתערבות הממשמשות ובאות. וככל שאותה משקפת מוסרית מתמקדת ברוע של אותו אשם, כך מצטמצם והולך האופק המוסרי. האשם מספק לקורבנות, בינתיים, שריון מוסרי המשקשק בצלילים של צדקנות הממוקדת בעצמה. ובזמן ששאון האלימות עוד מרעיד את האוויר, כבר מצליפה אמריקה כאב וסבל על מספר עצום של בני אדם חפים מכל עוון. עתיד שחור צפוי למאות אלפי אפגנים רעבים, אבל האמריקאים אינם מסוגלים להבחין בכך שחרפת רעב היא צורה של אלימות. נראה, כי הם אינם

המסה נכתבה בספטמבר 2001.

*

מבינים שלאחר האסון שפקד אותם מוטלת עליהם אחריות מוסרית כפולה ומכופלת שלא להוסיף על סבלו של העולם.

כל הסימנים מעידים על כך שאמריקה ממאנת ללמוד מן האסון שפקד אותה. התגובה האמריקאית מאופיינת באגרסיביות צורמת ובגישה מוסרית אטומה, חסרת בינה ובעיקר – מוכרת לעיפה. חריף ככל שיישמע הדבר, המגדל המתמוטט מספק לארצות הברית – ולנו, בני המעמד הגלובלי החיים בצלו – רק משהו מטעמו של החורבן המשתולל בעולם, מסר איבו לגרוז'ני או מרואנדה לפלסטין. ועדיין, התגובה לא מעידה על כי הדי החורבן של המגדלים הנופלים, והטרגדיה האנושית שחורבנם המיט על אלפי בני אדם, אכן מדברים אלינו.

מגדלים נופלים מדברים אל האנושות כבר אלפי שנים. מבבל ועד לקלפי הטארוט, משמשון וגלית ועד לדרמות הוליוודיות – מגדלים נופלים פורסים לפנינו מעמדים של אימה ויראה, אזהרה ותקווה. מעמדים מוסריים.

עלינו לשאול: מה זה בעצם משנה שאנו מזהים אסון עם פשע ולא, למשל, עם יד הגורל, עם איתני הטבע, או עם שגיאה של בן אנוש? מהי ההשפעה של ידיעה זו על טכנולוגיות ההתערבות שלנו, או על מדיניות האיפוק והאי-התערבות שלנו? מהי השפעתה של ידיעה זו על רגישויותינו המוסריות ועל אופני הפעולה הנובעים מהן? ודאי שהתשובות לשאלות אלה מורכבות. אלא שדומה שמרגע שהמאמץ ללכוד את האשם מאפשר למעצבי מדיניות ליצור פניקה מוסרית, עצם הצבת השאלות האלה מסתמנת כבלתי אפשרית. ואף על פי כן, זוהי העת לשאול: האם זה אכן משנה שהיתה כוונה מאחורי האסון?

ואכן, מדובר באסון. אסון בעולם הראשון. אסון שתבע למעלה מ-5,000 הרוגים. 5,000 בני אדם ששגרת יומם הפכה לסיוט של ילדיהם, הוריהם וחבריהם. התוצאה המיידית היא אסון המתווסף למצוקתם של מיליונים ברחבי העולם, הסובלים משלל מופעי אימה. כולנו מכירים את השגרה: רעידות אדמה, מפולות בוך, קטל אתני, פשע, רעב ומחלות. אכן, אין כבר אסונות טבע בעולם. מה שקרוי "אסון טבע" – אותו מופע שקל להבינו ולעבדו כמכת גורל או כמכה שבאה מידו של האל – לעולם כרוך בפגיעותן של קהילות אנושיות כאלה ואחרות, ברשלנותם של סוחרים חמדנים, בתפקוד הלקוי של ממשלות כושלות ובסתם אדישות מוסרית. וכך גם כשמדובר באסונות מעשה ידי אדם. ככל שנשווע לסיבות מוחלטות, אין סיבה אחת ויחידה לכאב ולסבל, סיבה

שאותה ניתן לבודד, לחלץ, לאבחן, לכמת ולבטל. כך הם פני הדברים, הן כשמדובר במה שקרוי "אסונות טבע" והן כשמדובר באלימות אנושית: אין יד אלוהים מכוונת ואין אוסאמה בן-לאדן. שניהם, כשהכאב מצליף, אינם אלא הזיות שנועדו לשכך כאבים. במקרה של אסון "טבעי", מאפשרת לנו ההזיה לחשוב שאין הרבה מה לעשות מלבד הזרמה זמנית של סיוע הומניטרי. במקרה של פשע מכוון, מאפשרת לנו ההזיה לחשוב שניתן לעשות רק דבר אחד: לצאת לקרב, להביא את הפושע חי או מת, ולהפקיע את החמלה מן הנספים שבדרך.

בשני המקרים, החיפוש אחר סיבות עומק, הניתוח הכואב, המחייב הבנה של אופני חלוקת האחריות החברתית, של התנאים האנושיים המאפשרים אסונות, של הטכנולוגיות שמתוכנן מתפצחים אסונות — כל אלה מושתקים ומובלעים בשאון זעקות הנקמה והאימה. בשני המקרים, מה שאובד הוא ההכרה שרגישויותינו המוסריות אינן מבוססות — כפי שאנו נוטים לעתים לחשוב — על דאגה אמיתית לקורבן. רגישויות מוסריות אלה מעוצבות ביחס לאסונות שונים בהתאם לפתרונות העומדים לרשותנו, ואף יותר מכך: בהתאם לפתרונות שאנו מוכנים להציע. המוסריות שלנו מותנית בהיקפה ובעצם הכרתה את עצמה על ידי מה שאנו מוכנים להציע.

ובכן, הבה ננסה לעצור לרגע. הבה ננסה להאזין לקול המגדלים הנופלים ולהפקיע, לפחות לרגע, את הביטחון המוסרי שהצדק לצדנו. אולי ניתן להתחיל עם הרעיון שהפנטזיה, או ליתר דיוק, ההקרנה המתוכננת, מתממשת סוף-סוף. ההמונים הנסים על נפשם בצלו המאיים של המגדל משחזרים בדייקנות מבעיתה את ז'אנר החורבן ההוליוודי. אוסאמה בן-לאדן מצטלם באפגניסטן בתפקיד בלופלד, הזכור לרע מסרטי בונד, קושר מזימות ומלטף את חתולו. מופע אימים קולוסלי של גבולות מיטשטשים בין האקטואלי לווירטואלי. אך בלופלד זה שלנו אינו מצוי באמת מעבר להרי החושך ואינו נמנה באמת עם הברברים שם בחוץ. בלואדן אינו משמיע את קולה המרושע של ציוויליזציה אחרת. בן-לאדן רוכב על הפלטפורמה הטכנולוגית "שלנו" ומפנה אותה כלפי עצמה. בן-לאדן מתפקד כאייקון של זמינות טכנולוגית, התגלמות סתירותיה הפנימיות של הטכנולוגיה, תוצר של פוטנציאל הנפץ שלה, התממשות של פגיעותה. ועוצמת הפגיעה. עוצמה שהפכה מקום רב-עוצמה בניו-יורק למדבר שממה. עוצמה מהממת זו, שלפתע וללא רחמים הביאה את השממה השוכנת מסביב ומתחת לערוצים המהירים של הקפיטליזם הגלובלי, הישר אל לב לבה של הרשת.

כמושא של תשוקה, הגלובליזציה מגלמת את רעיון הביזור, פנטזיה של עולם שבו מקומות ממשיים הופכים לבלתי רלוונטיים. הגלובליזציה מגלמת מרחב של רשתות במקום שבו היו היררכיות, ועולם עתידי המבטל את מושגי המרכז והפריפריה. הפריפריה, על פי פנטזיה זו, היא חומת סין, שעל הקפיטליזם העולמי מוטלת המשימה למוטטה. למעשה, אם פוסעים בעקבות ההיגיון הפנטסטי עד תומו, מגלמת הגלובליזציה עולם עתידי שבו קיימים רק מרחבים וירטואליים. אבל המגדל הנופל מדבר על גלובליזציה אחרת. המגדל הנופל מבקש מאתנו לחשוב מחדש על אפשרות ההתגברות על המרחב האמיתי ולשכוח את פנטזיית האי־רלוונטיות של המקום הממשי. במקום שבו פינטזנו ביזור, הגלובליזציה מופיעה עתה כריכוז חסר תקדים של כוח חומרי וסימבולי בנקודות עוצמה צפופות להתפקע. העיר הגלובלית היא מקום ממשי, שבו עושר דחוס מצטלב עם עוני דחוס, בצפיפות בלתי נסבלת המאיימת להתבקע מבפנים.

אבל הפריפריה הגיעה למרכז, לא פחות מאשר המרכז לפריפריה. הפריפריה היא נוסעת מתמידה המגיעה למרכז פעמים רבות מכפי שאנו רוצים לזכור, גם אם ברוב ביקוריה רגישויותנו המוסריות אטומות למצוקות שהיא מביאה עמה. הפריפריה מבקרת בדמותן של בצורת, רעידת אדמה, מלחמה ומגיפה, הדוחפות מיליוני בני אדם נואשים ומקוויים אל נקודות העוצמה והעושר המפוזרות על פני הרשת הגלובלית. הפריפריה מבקרת בדמותו של חוב חיצוני ענק המגלגל מדינות רבות לתהום עמוקה שאין בה דבר זולת עוני נצחי. הפריפריה מגיעה אלינו דרך קריאות לעזרה, להגינות ולחלוקה שוויונית יותר של משאבים. הפריפריה מגיעה לביקורים תכופים, שלרוב נכשלים בניסיונם לעורר בנו את אותן רגישויות מוסריות שבלעדיהן החזון הגלובלי אינו אלא אכזריות צינית.

כנציג סמלי וממשי של הגלובליזציה, המגדל הנופל דובר את שפתה של אחריות מוסרית חדשה. הטכנולוגיה היא הפלטפורמה המאפשרת לסחורות, להון ולעבודה לנוע בין מרכזי סחר לאתרי עבודת כפיים, בין שכר זעום לבין מניות דיגיטליות. היא מאפשרת את התנועה המביאה את השממה לפתח דלתנו, לעתים בצורות מזוויעות. תהיה זו שגיאה טרגית לנצל את אותה טכנולוגיה כדי להקיף את עצמנו עתה בקירות אלקטרוניים משוכללים יותר, לצייד את עצמנו בצורות חדשות של שנאת זרים, בטכנולוגיות חדשות של מעקב ופיקוח, בצבאות חכמים שינסו להדוף את הפריפריה חזרה לפריפריה. המגדל הנופל מזמין אותנו

להפציץ את העולם במזון ובתרופות ולא בפצצות. הוא מבקש מאתנו לשנע ארבעים מיליארד דולר לשמיטת חובות בעולם השלישי, באותה טבעיות שבה שונע סכום זה לשיקומה של מנהטן התחתית. האתגר שלפנינו הוא הרחבת גבולות הרגישות המוסרית ולא צמצומם. מה שמתבקש עתה הוא הרחבת מושגינו על אודות אלימות וסבל, ולא כיוצם.

אבל ארצות הברית בחרה שוב באלוהי המלחמה. שוב נבחרה הדרך הברוטלית שבה מנהלת ארצות הברית את העולם. ולא פחות גרוע, שוב נבחרה דרך הבורות, אותה בורות שמקוממת על ארצות הברית — שוב ושוב — בדיוק את אלה שאותם היא מטפחת. ב-11 בספטמבר נשמע שאון המגדלים הנופלים, אך נראה שגם שאון זה לא גרם לנו להאזין.

